

किया जा सकता है। इन शाकनाशी रसायनों में सिमाजिन, एट्राजिन, एलाक्लोर, डाइयूरोन, मेट्रीब्यूजिन, 2,4-डी, ग्लाइफोसेट आदि प्रमुख हैं। गाजर धास के साथ सभी प्रकार के वनस्पतियों को नष्ट करने के लिए 1 से 1.5 प्रतिशत और धास कुल की वनस्पतियों को बचाते हुए केवल गाजर धास को नष्ट करने के लिए मेट्रीब्यूजिन(0.3 से 0.5 प्रतिशत) नाम के रासायन का प्रयोग करना चाहिए।

- जैविक विधि :-** गाजर धास का नियंत्रण उसके प्राकृतिक शत्रुओं, मुख्यतः कीटों, जीवाणुओं एवं वनस्पतियों द्वारा किया जा सकता है। मैक्सिकन बीटल (जाइगोग्रामा बाइकोलोराटा) नामक केवल गाजर धास खाने वाले भूंग को गाजर धास से ग्रसित स्थानों पर छोड़ देना चाहिए जिससे इस कीट के लार्वा और वयस्क गाजर धास की पत्तियों को खा जाते हैं और पेड़ को सुखाकर मार देते हैं। यह कीड़े खरपतवार विज्ञान अनुसंधान निदेशालय से निःशुल्क प्राप्त किये जा सकते हैं।

प्रतिस्पर्धी वनस्पतियों जैसे चकोड़ा, हिप्टिस, जंगली चौलाई आदि से गाजरधास को आसानी से विस्थापित किया जा सकता है। अक्टूबर – नवम्बर माह में चकोड़ा के बीज इकट्ठा कर उनका अप्रील मई माह में गाजर धास से ग्रसित स्थानों पर छिड़काव कर देना चाहिए जिससे वर्षा होने पर शीघ्र ही चकोड़ा गाजरधास को विस्थापित कर देता है।

गाजरधास के उपयोग :

गाजरधास के पौधे की लुगदी से हस्त निर्मित कागज एवं कम्पोस्ट तैयार किये जा सकते हैं। बायोगैस उत्पादन में इसको गोबर के साथ मिलाया जा सकता है। किसान भाई इसका उपयोग बहुत अच्छा कम्पोस्ट बनाने में कर सकते हैं जिसमें पोषक तत्व नाइट्रोजन, पोटाशियम, फास्फोरस आदि गोबर से अधिक होते हैं।

अधिक जानकारी के लिए सम्पर्क करें

कृषि विज्ञान केन्द्र, लोदीपुर, अरवल
विहार कृषि विश्वविद्यालय, सबौर, भागलपुर

फोन : 9934263033,

वेबसाइट : www.arwalkvk.org; ई-मेल : arwalkvk@gmail.com;

प्रकाशक

डॉ० राकेश कुमार

वरीय वैज्ञानिक-सह-प्रधान, कृषि विज्ञान केन्द्र, लोदीपुर फार्म, अरवल

प्रसार प्रपत्र (02/2016)

kvlodipurawal@gmail.com
arwalkvk@gmail.com

कृषि विज्ञान केन्द्र, लोदीपुर, अरवल

विहार कृषि विश्वविद्यालय, सबौर, भागलपुर

गाजरधास

समस्या एवं निदान

डॉ० राकेश कुमार,

वरीय वैज्ञानिक-सह-प्रधान,
कृषि विज्ञान केन्द्र, लोदीपुर फार्म, अरवल

डॉ० विनीता रानी

वरीय वैज्ञानिक-सह-प्रधान
कृषि विज्ञान केन्द्र, बाढ़, पटना

डॉ० विमा कुमारी

वैज्ञानिक, कृषि विज्ञान केन्द्र,
लोदीपुर फार्म, अरवल

डॉ० कौरी० सिंह

वैज्ञानिक, कृषि विज्ञान केन्द्र,
लोदीपुर फार्म, अरवल

ગાજર ઘાસ: સમસ્યા એવં નિદાન

ગાજર ઘાસ કા વૈજ્ઞાનિક નામ પાર્થેનિયમ હિસ્ટોફોરેસ હૈ। યાં ઘાસ એસ્ટીરેસી (કમ્પોઝિટી) કુલ કા પૌધા હૈ। ક્ષેત્રીય ભાષા મેં પાર્થેનિયમ કો કાંગ્રેસ ઘાસ, સફેદ ટોપી, છતક ચાંદની, ગાંધી બૂટી આદિ નામોં સે જાના જાતા હૈ। વિશ્વ મેં યાં ખરપતવાર અમેરિકા, મૈક્રિસકો, વેસ્ટઇંડીઝ, આસ્ટ્રેલિયા, વિયટનામ, ભારત, નેપાલ એવં ચીન કે વિભિન્ન ભૂ ભાગોં મેં ફેલા હુા હૈ। ભારત મેં યાં ખરપતવાર સર્વ્યગ્રથમ પૂના મેં 1955 મેં દિખાઈ દિયા થા। એસા માના જાતા હૈ કે હમારે દેશ મેં ઇસકા આગમન અમેરિકા અથવા કનાડા સે આયાત કિયે ગયે ગેહું કે સાથ હુા હૈ। અલ્યુકાલ મેં હી યાં ગાજર ઘાસ પૂરે દેશ મેં એક ભીષણ પ્રકોપ કી તરહ લગમગ 35 મિલિયન હૈ. ભૂમિ પર ફેલ ચુકા હૈ। યાં ખરપતવાર જમ્મુ કાશ્મીર, હિમાચલ પ્રદેશ, દિલ્હી, હરિયાણા, રાજસ્થાન, ઉત્તરાખંડ, ઉત્તર પ્રદેશ, મધ્ય પ્રદેશ, છતીસગઢ, બિહાર, પ. બંગાલ ઉડીસા આંધ્ર પ્રદેશ કર્નાટક કે સાથ સાથ અરુનાચલ પ્રદેશ ઔર નાગાલિંડ કે વિભિન્ન ભૂ ભાગોં મેં દેખને કો મિલતા હૈ।

કૈસી હોતી હૈ ગાજર ઘાસ

યાં એક વર્ષીય શાકીય પૌધા હૈ જિસકી લંબાઈ લગમગ 1 સે 1.5 મી. તક હો સકતી હૈ। ઇસકા તના રોયેદાર એવં અત્યધિક શાખાયુક્ત હોતા હૈ। ઇસકી પત્તિયોં ગાજર કી પત્તી કી તરહ નજર આતી હૈ જિન પર સૂક્ષ્મ રોયેં લગે રહેતે હૈનું। પ્રત્યેક પૌધા લગમગ 10 સે 25 હજાર અંતયંત સૂક્ષ્મ બીજ પૈદા કર સકતા હૈ। બીજોં મેં શુષ્પુત્તાવસ્થા નહીં હોને કે કારણ બીજ પકકર જમીન મેં ગિરને કે બાદ નમી મિલતે હી પુનઃ અંકુરિત હો જાતે હૈનું। ગાજર ઘાસ કા પૌધા લગમગ તીન સે ચાર મહીને મેં અપના જીવન ચક્ક પૂરા કર લેતા હૈ તથા એક વર્ષ મેં યાં દો સે તીન પીઠી પૂરા કર લેતા હૈ। ચુંકિ યાં પૌધા પ્રકાશ એવં તાપ કે પ્રતિ ઉદાસીન હોતા હૈ અતિ: પૂરે વર્ષ ભર ઉગતા એવં ફલતા ફૂલતા રહતા હૈ।

કહોં ઉગતી હૈ ગાજર ઘાસ

વેસે તો ગાજર ઘાસ કા પૌધા નમ ઔર છાયાદાર સ્થાનોં પર ઉગતા હૈ લેકિન યાં હર તરહ કે વાતાવરણ મેં ઉગને કી અભૂતપૂર્વ ક્ષમતા રહ્યા હૈનું। ઇસકે બીજ લગાતાર પ્રકાશ અથવા અંધકાર દોનોં હી પરિસ્થિતિયોં મેં અંકુરિત હોતે હૈનું। યાં હર પ્રકાર કી ભૂમિ ચાહે વહ અસ્તીય હો યા કારીય, ઉગ સકતા હૈ। ઇસલિએ ગાજર ઘાસ કે પૌધે સમુદ્ર તટ કે કિનારે મધ્યમ સે કમ વર્ષા વાલે ક્ષેત્રોં કે સાથ સાથ જલમગન ધાન એવં પથરીલી ક્ષેત્રોં કી શુષ્ક ફસલોં મેં ભી દેખને કો મિલતે હૈનું। બહુતાયત રૂપ સે ગાજર ઘાસ કે પૌધે ખાલી સ્થાનોં, અનુપયોગી ભૂમિયો, ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રોં, સડકોં કે કિનારે, રેલવે લાઇનોં આદિ પર પાયે જાતે હૈનું। ઇસકે અલાવે ઇસકા પ્રકોપ ખાદ્યાન્નો, દલહની, તેલહની ફસલોં, સભ્જિયોં એવં ઉદ્યાનિક ફસલોં મેં ભી દેખને કો મિલતા હૈ।

કૈસે ફેલતી હૈ ગાજર ઘાસ

ગાજર ઘાસ કે બીજ અત્યધિક સૂક્ષ્મ હોતે હૈનું જો અપની દો સ્પંજી ગદિદયોં કી મદદ સે હવા તથા પાની દ્વારા એક સ્થાન સે દૂસરે સ્થાન તક આસાની સે પહુંચ જાતે હૈનું। કૃષિ

ક્ષેત્રોં મેં ઇસકા ફેલાવ મુખ્યત: કમ્પોસ્ટ ખાદ સિંચાઈ કે પાની તથા શહરી પાની કે દ્વારા હોતા હૈનું।

ગાજર ઘાસ સે હોને વાલી હાનિયો

ગાજર ઘાસ ન કેવલ ફસલોં બલ્ક મનુષ્યોં ઔર પશુઓં કે લિએ ભી એક ગંભીર સમસ્યા હૈ। ઇસ ખરપતવાર દ્વારા ખાદ્યાન્ન ફસલોં કી પેદાવાર મેં લગમગ 40 પ્રતિશત તક કી કમી આંકી ગયી હૈ। પૌધોં કે રાસાયનિક વિશ્લેષણ સે પતા ચલતા હૈ કે ઇસમે સેસ્ક્યુટરપિન લૈક્ટાન નામક વિષાકત પદાર્થ પાયા જાતા હૈ જો ફસલોં કે અંકુરણ એવં વૃદ્ધિ પર પ્રતિકૂલ પ્રભાવ ડાલતા હૈ। દલહની ફસલોં મેં યાં ખરપતવાર જડ ગ્રાન્થિયોં કે વિકાશ કો પ્રભાવિત કરતા હૈ તથા નાઇટ્રોજન સ્થિરીકરણ કરને વાલે જીવાણુઓં કી કિયાશીલતા કો ભી કમ કર દેતા હૈ। ઇસકે પરાગકણ બૈગન, મિર્ચ, ટમાટર આદિ સભ્જિયોં કે પૌધોં પર એકત્રિત હોકર ઉસકે પરાગ અંકુરણ એવં ફલ વિન્યાસ કો પ્રભાવિત કરતે હૈનું તથા પત્તિયોં મેં ક્લોરોફિલ કી કમી એવં પુષ્ય શીંદોં મેં અસમાનતા પૈદા કર દેતે હૈનું।

ઇસ ખરપતવાર કે લગાતાર સંપર્ક મેં રહને સે મનુષ્યોં મેં ડર્મેટાઇટિસ, એકિજમા, એલર્જી, બુખાર, દમા આદિ જૈસી બીમારિયોં હો જાતી હૈનું। પશુઓં કે લિએ યાં ગાજર ઘાસ અત્યધિક વિષાકત હોતા હૈ। ઇસકે ખાને સે પશુઓં મેં અનેક પ્રકાર કે રોગ પૈદા હો જાતે હૈનું એવં દુધારુ પશુઓં કે દૂધ મેં કડ્વાહટ કે સાથ સાથ દૂધ ઉત્પાદન મેં ભી કમી આને લગતી હૈનું।

ગાજર ઘાસ કે રોકથામ કે તરીકે

ગાજર ઘાસ કી રોકથામ મુખ્યત: નિમ્ન વિધિયોં સે આસાની સે કી જા સકતી હૈ –
પૈધાનિક વિધિ, યાંત્રિક વિધિ, રાસાયનિક વિધિ એવં જૈવિક વિધિ

1. **પૈધાનિક વિધિ** :- ખરપતવાર કે પ્રવેશ એવં ઉનકે ફેલાવ કો રોકને હેતુ ખરપતવાર કાનૂન તથા સંગરોધ કાનૂન બનાકર ઉચિત દડ કા પ્રાવધાન રખને એવ પ્રભાવી ઢગ સે લાગુ કરને સે ઇનપર કાફી હદ તક કાવું પાયા જા સકતા હૈ। હમારે દેશ મેં કર્નાટક સરકાર ને 1976 સે ઇસ ખરપતવાર કો કર્નાટક કૃષિ કીટ એવં રોગ અધિનિયમ 1969 કે અંતર્ગત રખકર ઇસ ઘાસ કે ફેલાવ કો રોકને કા સંવૈધાનિક પ્રયાસ કિયા હૈ ઇસી પ્રકાર અન્ય સભી રાજ્યોં કો ઇસ ખરપતવાર કો અધિનિયમ કે અન્તર્ગત રખકર ઇસકે ઉન્મૂલન કી પ્રકિયા યુદ્ધ સ્તર પર કરની ચાહિએ।

2. **યાંત્રિક વિધિ** :- ઇસ ખરપતવાર કો ફૂલ આને સે પહલે હાથ સે ઉખારકર ઇકટ્ઠા કરકે જલ દેને સે કાફી હદ તક નિયંત્રિત કિયા જા સકતા હૈ। ચુંકિ ઇસ પૌધે કે સંપર્ક મેં આને સે અનેક પ્રકાર કી બીમારિયોં કા ખતરા રહતા હૈ ઇસલિએ ઇસે ઉખારતે સમય હાથ મેં દરતાનો તથા સુરક્ષાત્મક કપડોં કા પ્રયોગ કરના ચાહિએ।

3. **રાસાયનિક વિધિ** :- દેશ કે વિભિન્ન ભાગોં મેં કિયે ગયે અનુસંધાન કાર્યો સે પતા ચલતા હૈ કે શાકનાશિયોં કે પ્રયોગ સે ઇસ ખરપતવાર પર નિયંત્રણ આસાની સે